

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI**

ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

MT 4 bosqich(R.Dehqonova)

**“TEJAMKORLIK RUHIDA TARBIYALASH IMKONIYATLARI”
MAVZUSIDAGI**

KURS ISHI

Ilmiy rahbar:

I.Sattarova

Andijon – 2015

TARBIYAVIY JARAYONLAR ASOSIDA TARBIYALANUVCHILARNI TEJAMKORLIK RUHIDA TARBIYALASH IMKONIYATLARI

REJA

KIRISH

- 1. Farzand tarbiyasida ijtimoiy muhitning ahamiyati.**
- 2. Maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyalanuvchilarini tejamkorlik ruhida tarbiyalashda tarbiyachining o'рни.**
- 3. Bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalash va uni amalga oshirishda topishmoq, maqol, ertaklardan foydalanish.**

XULOSA

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Mustaqil O`zbekistonimizning ravnaqi bugungi yosh, yangi avlodning har tomonlama to`llaqonli, barkamol shaxs sifatida shakllanishiga ko`p jihatdan bog`liqdir. Chunki davlat mustaqil fikrlaydigan, ruhi komil, dili pok insonlar tomonidan quriladi va mustahkamlanadi.

Bu o`z navbatida O`zbekiston Respublikasining “Ta’lim to`g`risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning qabul qilinganligi hamda ushbu hujjatlar mohiyatiga ko`ra uzluksiz ta’lim tizimining shakllanganligi ta’lim-tarbiya asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda O`zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimida jiddiy o`zgarishlar yuz bermoqda. Eng avvalo tizimni huquqiy me’yoriy bazasi mustahkamlanmoqda.

Jumladan O`zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2007 yil 25 oktyabrdagi “Maktabgacha ta’lim sohasidagi me’yoriy-huquqiy hujjatlarini tasdiqlash to`g`risida”gi 225-sonli qaror bilan tasdiqlangan “O`zbekiston Respublikasida davlat maktabgacha ta’lim muassasasi to`g`risidagi Nizom, “O`zbekiston Respublikasida nodavlat maktabgacha ta’lim muassasasi to`g`risidagi Nizomi” va “Qisqa muddatli guruhlar to`g`risida”gi Nizomlar, Adliya vazirligidan o`tgan “Davlat maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar ta’minotiga haq to`lash tartibi to`g`risida”gi Nizomlar va maktabgacha ta’lim muassasasining namunaviy Ustavi hamda ota-onalar bilan tuziladigan namunaviy shartnoma, maktabgacha ta’lim muassasasining pedagogik Kengashi, maktabgacha ta’lim muassasalari pedagog xodimlarning uslubiy birlashmalari to`g`risidagi Nizomlar shular jumlasidandir. Ushbu qabul qilingan hujjatlar maktabgacha ta’lim tizimining tashkiliy masalalarigina hal etib qolmasdan, balki uni mazmun jihatdan takomillashtirishga zamin yaratadi.

Kurs ishining maqsadi. Maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyalanuvchilarini tejamkorlik ruhida tarbiyalash tizimini yaratishning pedagogik shart-sharoitlarini o`rganishdan iborat.

Kurs ishining metodologik asosi. O`zbekiston respublikasining “Ta’lim

to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutq va ma'ruzalarida maktabgacha ta'limni rivojlantirish va yanada takomillashtirishga doir fikrlari hamda yondashuvlari, O'zbekiston respublikasi Hukumati, Xalq ta'limi vazirligining maktabgacha ta'limni sifat va samaradorligini ta'minlashga qaratilgan me'yoriy Hujjatlari, 2012 yil 17 fevralda o'tkazilgan "Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash – mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti" mavzusidagi Halqaro konferentsiya materiallari, mavzuga oid ilmiy-pedagogik, psixologik, metodik manbalar.

Bozor iqtisodiyotining maqsadi jamiyatning barcha a'zolarini, jumladan, ota-onalarni, ularning farzandlarini amaliy hisob-kitobga va oqilona omilkorlikka o'rgatishdan iborat. Zotan, pul ham shaxsni tarbiyalaydi. Uni mensimaslik ikki tomonlama xatolarni keltirib chiqarishi mumkin. Uning bir tomoni, bolani oilaning moddiy qiyinchiliklarini bilishni istamaslik odati paydo bo'ladi va u tekinox'rlikka o'rganadi. Ikkinchi tomoni, pulga xirs qo'yish, ochko'zlik, xudbinlik, xasislik kabi illatlarni keltirib chiqaradi.

Ma'lumki, azaldan ota-onalarimiz bolalarni xo'jalik ishlari bilan tanishtirib, oilaning kiritim va chiqim ishlarini ularga o'rgatib kelishgan. Shu tarzda, bolada oilaning moddiy ahvoli xasida tasavvur hosil bo'lishiga e'tibor berilgan.

Hozirgi zamonda butun dunyoda ko'zga tashlayotgan oziq-ovqat, ichimlik suvi, foydali qazilmalar va shu kabi zaxiralarning kamayib borayotganligi, shuningdek, ahvoli sonining ortib ketayotganligi qator muammolarni keltirib chiqarayotganligi tejamkorlik, ishbilarmonlik, omilkorlik kabi qadriyatlarining umuminsoniy, umumbashariy ahamiyatini zarurligini ko'rsatib bermoqda.

Demak, tejamkorlik ishbilarmonlikni bir ko'rinishi sifatida qadriyat hisoblanib kelingan va u ma'naviy-axloqiy mazmunga egadir. Bu tushunchani bola ongiga singdirib borish ota-onaning vazifasini bo'lib, uni bajarish faqat shaxsiy ish bo'lmasdan, balki ijtimoiy ahamiyatiga molik hodisadir. Chunki, bola o'zida tejamkorlik tuyg'usini shakllantira borib, faqat o'z mehnatini va o'z galar mehnatini qadriga yetadigan bo'ladi. Buni anglab yetish bolada o'zi, ota-onasi va

jamiyat yaratgan boyliklarni qadriga yetish, ularni asrab-avaylash ko‘nikmasi va malakasi paydo bo‘la boshlaydi.

Ota-onalar bolalarining kelajagini o‘ylab, ularni ilk yoshlaridan mehnatga solib chiniqtirib boradilar. To‘g‘ri tarbiyaning eng ta’sirli, eng samarali usuli ham shu mehnatdir. Ota-onalar bolalarining mehnatiga hamma vaqt ham muhtoj bo‘lavermaydilar, lekin bolani yoshligidan ishga o‘rgatish, mehnatga ko‘niktirish zimmlaridagi burch ekanligidan shunday yo‘l tutadilar.

1. Farzand tarbiyasida ijtimoiy muhitning ahamiyati.

Inson kamolotida mikromuhit – oila sharoiti ham katta ta’sir kuchiga ega. Chunki bola ko‘z ochib ota-onasini, qarindosh-urug‘ini ko‘radi. Uning intensiv-jismoniy va psixologik rivojlanadigan davri oila ta’sirida shakllanadi. Xalqimizda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” degan naql bekorga aytilmagan. Oilaning hayot tarzi, undagi bola tarbiyasiga ijobiy ta’sir etadigan tarbiyaviy muhit uning kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bola kamolotida ijtimoiy muhit ham muhimdir. Chunki ishlab chiqarish munosabatlari va ularni tartibga solib turadigan ijtimoiy qonun-qoidalar kishiga alohida ta’sir qiladi. Ijtimoiy aloqa, ya’ni insonlararo o‘zaro munosabat natijasida odam bolasi hayotga va mehnatga tayyorlanadi, kerakli tajriba va bilimlarni egallaydi.

Inson kamolotiga ijtimoiy muhitning ta’siri turli tarixiy davrda (formatsiyalarda) turlicha bo‘ladi, turli sotsial guruhlarga ham turlicha ta’sir etadi. Shunday ekan, hozirgi zamon pedagogika fani muhitga, uning inson rivojlanishidagi ta’sirining roliga alohida e’tibor beradi. Muhit tushunchasiga kiradigan ijtimoiy hayot voqealarining shaxsga ta’siri g‘oyat muhim ekanligini ko‘rsatadi va ijtimoiy muhit abadiy emas, o‘zgaruvchan deb qaraydi. Shuning uchun muhit inson taqdirini belgilab beradigan omil deb hisoblanmaydi. Ammo uning ta’siri ham rad etilmaydi.

Tarbiya muhit kabi inson kamolotiga ta’sir etuvchi tashqi omillardan

hisoblanadi. Tarbiyaning xususiyati shundaki, u aniq maqsadni koʻzlab, insonda ijobiy fazilatlarni tarkib toptirish yoʻlida tarbiyachi rahbarligida muntazam amalga oshirib boriladi.

Ammo tarbiya taʼsirining kuchi va uning natijasi irsiyat va muhit kabi omillarning hamkorligi bilan belgilanadi.

Inson kamoloti irsiyat yoʻli bilan orttirilgan va tabiiy layoqatlar bilan belgilanib qolmay, balki butun hayoti davrida uni qurshab olgan voqelik taʼsirida orttirgan xususiyat va sifatlar bilan ham belgilanadi.

Shubhasiz tarbiya odamning koʻzi, sochi, terisining rangiga, uning badani tuzilishiga taʼsir eta olmaydi, lekin jismoniy taraqqiyotga taʼsir etishi mumkin. Chunki maxsus tashkil etilgan jismoniy mashqlar orqali bolaning salomatligi mustahkamlanadi va chiniqtiriladi. Insonning tabiiy qobiliyati faqat tarbiya orqali, uni maʼlum bir faoliyat turiga jalb qilish orqali rivojlanishi mumkin.

Maʼlumki, bola layoqatini rivojlantirish, uni qobiliyatga aylantirish va hayotga mos holda oʻstirish uchun mehnatsevarlik va ishchanlik kerak. Mehnatsevarlik va muttasil oʻtirib ishlash kabi fazilatlar faqat tarbiya natijasida orttiriladigan fazilatlardir. Garchand inson kamolotiga taʼsir etadigan omillar bir qancha boʻlsa ham, lekin maxsus tarbiya muassasalarida tarbiyachi rahbarligida amalga oshiriladigan tarbiya jarayoni yetakchi hisoblanadi. Chunki, birinchidan, tarbiya taʼsirida turli fazilatlar oʻzlashtiriladi va bilim, maʼlumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bogʻliq koʻnikmalar, malakalar ham maxsus uyushtirilgan tarbiya orqali hosil qilinadi.

Ikkinchidan, tarbiya tufayli tugʻma kamchiliklarni ham oʻzgartirib, shaxsni kamolga yetkazish mumkin. Masalan, koʻrlar, gunglar ham oʻqitilib, sogʻlom kishilar qatori hayotga tayyorlanadi.

Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy taʼsirini ham yoʻqotish yoki bartaraf qilish mumkin.

Toʻrtinchidan, tarbiya doimo kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Shu tufayli, u shaxsning kamolga yetishini tezlashtiruvchi rol oʻynaydi. Inson kamol topishida maktabning ahamiyati katta. Bblalar maktabga qadam qoʻyar ekan, ular

o'quv mehnati bilan band bo'ladilar. Bolalar maktabda fan asoslarini egallash bilan birga, ularda sekin-asta ilmiy dunyoqarash shakllanib boradi. O'qituvchi-tarbiyachilarning rahbarligida insonga xos bo'lgan yuksak fazilatlarni egallaydilar. Tarbiyaviy ishlarni reja asosida tashkil etish, bolani tarbiyalashda oilaga har vaqt yordam ko'rsatadi. Tarbiyachi o'z tarbiyalanuvchisining oilaviy sharoitidan xabardor bo'lishi, pedagogik maslahatlarga, yordamga muhtoj bo'lgan oilalarga yordam berishi muhim. Tarbiyachi uchun bola bo'sh vaqtini kimlar bilan va nimalar bilan mashg'ul bo'lib o'tkazayotgani ahamiyatsiz emas. Chunki o'z holiga tashlab qo'yilgan bola ko'chaning salbiy ta'siriga berilib ketishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, inson faqat faoliyatda rivojlanadi, undan tashqarida rivojlanish yo'q. Bola juda yoshligidan boshlab kattalar yordamida tashqi muhit bilan turli xil aloqada bo'ladi. Maktab yoshida bu aloqalar o'qish va shu bilan bog'liq bo'lgan boshqa faoliyat bilan bog'lanadi va bular rivojlanish uchun manba sanaladi.

Pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan har qanday faoliyat shaxsning aqliy va irodaviy rivojlanishiga ta'sir etadi. Demak, bola ulg'aya borgan sari uning faoliyati ham shakli va mazmuni bilan hamohang o'zgarib boraverar ekan.

Masalan, bog'cha yoshida bolalarning asosiy faoliyat turi o'yin bo'lsa, maktab tarbiyalanuvchisi uchun o'qib, mehnat qilish asosiy faoliyat bo'lib qoladi. Demak, bola hayotida faoliyat turlarining o'zaro munosabati ham o'zgaradi va buning ta'sirida bola kamoloti ham yangi, yuqoriroq bosqichga ko'tariladi.

Umuman, pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan har qanday faoliyat bola shaxsining aqliy, axloqiy, estetik, jismoniy va irodaviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Rahbarlik qilinmagan faoliyat esa bir yoqlama yoki salbiy ta'sir etishi mumkin.

Shunday qilib, inson taraqqiyotining ilmiy konsepsiyasi inson kamolotiga ta'sir etadigan omillarni tahlil etib, inson kamoloti va uning shaxsini shakllantirishni yagona va bir butun jarayon ekanligini ta'kidlaydi. Bu jarayonda insonning faolligiga katta o'rin beriladi. U faolligi bilan o'z shaxsini shakllantira oladi. Tarbiyachi tomonidan qo'yiladigan maqsad aniq bo'lsa va bu maqsadga

erishish uchun odam astoydil harakat qilsa, kutilgan natijaga erishiladi.

O'zbek oilalarining bolalar tarbiyasi uchun imkoniyat doiralari ancha keng bo'lib, ko'plab oilalarimiz moddiy jihatdan yaxshi ta'minlangan. Ota-onaning eng kamida o'rta ma'lumotli. Bunday holatlar ota-onalarning pedagogika, psixologiya sohasidagi bilimlar bilan qurollanishiga va maktab bilan hamkorlikda bolalar tarbiyasini yaxshilash imkoniyatlarini yaratadi. Ota-onalarning bilim saviyasi, umumiy-tarbiyaga oid-madaniyati, ijtimoiy intilishlari va talablari, bolalar tarbiyasiga nisbatan turlicha munosabatlari, shakllangan hayotiy tajribalari, tarbiya va ijtimoiy taraqqiyot natijasida hosil qilgan ishonch va e'tiqodlari, oiladagi o'ziga xoslik bolalar tarbiyasiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab o'zbek qishloq oilalarida ma'lum darajada (bolalar tarbiyasi yuzasidan jamoatchilik yordami mavjudligiga qaramasdan tarbiyaviy kuchlarning bir butunligiga erishilmagan, o'zaro hamkorlikni qanday tashkil etish mumkinligi haqida ma'lumot yetarli emas. O'qituvchilar ham sinf ota-onalar majlisining o'tkazilishi maktab va oila hamkorligini ta'minlaydi, deb o'ylashadi. To'g'ri, ota-onalar majlisi ham hamkorlikni ta'minlashning eng muhim omillaridan hisoblanadi, lekin oila, maktab, jamoatchilik hamkorligi uchun, ularni birlashtirish uchun maxsus tashkil etilgan markaz bo'lishi lozim.

Ota-ona bola tarbiyasida bir yoqadan bosh chiqarishi zarur, agar ota boshqacha, ona boshqacha talab qo'ysa, bolada ikkiyuzlamalik alomatlarini ko'ramiz. Bunday paytda ota-ona darhol o'z xatosini to'g'rilashi, boladagi nojo'ya qiliqlarni yo'qotishga harakat qilishi lozim. Ota-ona shunday ish tutib, o'zlari berayotgan tarbiyaning bolaga qanday ta'sir ko'rsatayotganini kuzatib borishi, bolada nojo'ya qiliqlar sezilsa, tarbiyaning boshqa samaraliroq usullarini qo'llashi zarur. Bolaga mehribonlik qilib, haddan tashqari erkalash uning kalondimog', xudbin qilib qo'yishi, yoki pismiqlik, jur'atsiz, tashabbussiz bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Ma'lumki, pedagogikada tan jazosi berish taqiqlangan. Shuningdek, oila tarbiyasida ham bolaga tan jazosi berishdan saqlanish lozim. Buning o'rniga tushuntirish, dashnom berish, oilaviy yig'ilishda gunohkor bolani muhokama qilish

usullaridan foydalanish zarur. Bolani hadeb jazolayverish, «sen odam bo‘lmaysan!» deb kamsitish ham noto‘g‘ri. Bunda bola qash-qatayoq bo‘lib qoladi. Shuning uchun bolani vaqt-vaqtida rag‘batlantirib turish kerak.

Xullas, har bir ota-ona bolaga tarbiya berish borasida o‘zining pedagogik madaniyatini yuksaltirib borib, bu juda mas‘uliyatli ishga qat‘iyat va ijodkorlik bilan yondoshishi zarur.

2. Maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyalanuvchilarini tejamkorlik ruhida tarbiyalashda tarbiyachining o‘rni.

Maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyachilarini bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalashdagi o‘rni beqiyosdir. Chunki bola deyarli har bir kunining asosiy vaqtini MTMda o‘tkazadi. U yerdagi olib boriladigan mashg‘ulotlar har bir bolaning ruhiyatiga alohida ta‘sir ko‘rsatadi. Hozir oila byudjeti va xo‘jaligini o‘rgatish bo‘yicha ma‘lumot beramiz:

Oila byudjeti va xo‘jaligi.

Bizning mavzuni o‘rganishda oila byudjeti va xo‘jaligi, uni rejalashtirish, ota-ona, bolalar o‘rtasida ishlarning taqsimlanishi va oilaning iqtisodiy manbai xususida fikr yuritilib, tarbiyalanuvchilarda oila byudjetining daromadi va harajati, oila xo‘jaligini boshqarish kabi tushunchalar shakllantiriladi.

Tarbiyachi mashg‘ulotning tashkiliy qismidan keyin quyidagi ikki lavhani ikki tarbiyalanuvchiga o‘qitadi.

Iqtisod.

Pul va molni kerakli, zarur narsalarga sarflagandan keyin qolgan puldan bir qismini kelgusi kunlar uchun saqlash lozim. shunday qilinsa, doimo iqtisod qilib borilsa, katta sarmoya hosil bo‘ladi.

Iqtisod qilishga, tejashga odatlangan odamlar saodat va tinchlik bilan umr kechiradilar. To‘g‘ri, yaxshi yoyish, ichish, kiyish kerak, ammo «ko‘rpangga qarab oyoq uzat» naqliga amal qilinsa, boshqalarning narsalariga ta‘na qilinmaydi, ko‘ngil ham hotirjam bo‘ladi. Qo‘lida bo‘lgan pulga, mulka qanoat qilmagan odamning nafsi butun dunyo moliga ham qanoat qilmaydi.

Isrof.

Isrof – o‘rinsiz foydasiz ishlarga pul va mol sarflashdir. Qo‘ldagi pul va molni kerakli joylarga sarflash, yaxshi idora qila olish, isrofgarchilikdan saqlanish lozim. Shuhrat qozonish uchun to‘y va ziyofatlar qilib, pul sarf etishnodonlikdir. Isrof natijasida yo‘qchilik, keyin har kimning mol, davlatiga ta’na va hasad qilish kelib chiqadi.

Bayt:

Sen agar isrof etishni tashlading,

Ul zamon davlat etagin ushlading.

Tarbiyalanuvchilarning ana shu ikki lavha xususidagi fikrlari umumlashtirilib, davom etiladi.

Har qanday oila ma’lum bir daromad hisobiga yashaydi. Partiya va hukumatimiz oilalarning iqtisodiy quvvatini oshirishga yaqindan yordam berish maqsadida yildan yilga mehnatkashlarning oylik ish haqlarini oshiryapti, pensioner, student, yolg‘iz ona ham davlat e’tiboridan chetda qolayotgani yo‘q. Davlatimiz oilaga ma’naviy, iqtisodiy jihatdan yordam berar ekan, oilada kelajak yaratuvchisining xarakteri, mehnatga munosabati, axloqi, g‘oyaviy-madaniy saviyasi o‘shishini ko‘zda tutuadi, oilalarni kundalik ro‘zg‘or uchun zarur narsalar, uy-joy bilan ta’minlashni, ayolning mehnatini yengillashtirishni o‘z oldiga vazifa, qilib qo‘yadi. Bu esa o‘zbek oilasining mustahkamlanishida, byudjet va xo‘jaligi rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh oilalar faqat bir-birlarini tushunmaslik tufayligina emas, balki iqtisodiy sharoitni yo‘lga qo‘ya olmay ham ajraladigan hollar uchraydi.

Shunday oilalar borki, qiyinchilik bilan topilgan pulni, osongina sovuradilar, ular oilaning iqtisodiy masalalari bilan yuzaki shug‘ullanadilar. Ammo bu borada o‘nlab ko‘radian ko‘p muammolar bor.

Oila a’zolari oyiga qancha ish haqi olishlari aniq, lekin shu pulni qaysi maqsadlarga, qanday sarflayotganlari haqida aniq hisob-kitob yo‘q.

Oila byudjeti – oila a’zolarining oylik ish haqi hisobidan to‘planib, daromad va harajatlar yig‘indisidir. Xo‘sh tabiiy va maishiy ehtijga sarflanganidan qolgan mablag‘ni nimaga sarflash kerak? Turkiston sayohat uchunmi? Kitob sotib

olishgami? Qimmatbaho kiyimlar uchunmi? Mashina xarid qilishgami? Buni oila a'zolari hal qilishi kerak.

Oilada bolalarni yoshligidanoq oilaning iqtisodiy masalalarni hal qilishga jalb etish birinchidan bolaning ota-ona oldidagi qadrini oshiradi, bolaning o'ziga ishonchini kuchaytiradi, ikkinchidan pul sarflash madaniyatiga hisob-kitobga, tejamkorlikka o'rgatadi. Oila xo'jaligining iqtisodiy masalalari demokratik asosda, hamma oila a'zolari ishtirokida o'tadigan oilalarda pul-mablag' sababli janjallar ro'y bermaydi, balki oila a'zolarini oila kollektiviga yanada jipslashtiradi.

Doimiy ravishda pul yetmay qolishi, ko'pgina oilalarda urush-janjalga sabab bo'ladi. ular pulni rasamadi bilan harajat qilishni bilmaydilar. Pulni hisob-kitob bilan harajat qilish haqida tarbiyalanuvchilarga bir topishmoq aytish mumkin:

«Ota o'g'liga chaqa pul berib:

O'zimizga, sigirimizga, tovuqlarimizga yegulik biror narsa xarid qil, -dedi.

O'g'li bozorga bordi, o'ylab-o'ylab bir narsa xarid qilib keldi. Bundan ota xursand bo'ldi. O'g'il nima sotib olgan edi?»

Qovun.

O'qituvchi javobini izohlab, davom qildi.

Oila byudjetini, xo'jaligini to'g'ri bosh qarish uchun yil boshida er-xotin bir yil davomida qilinadigan harajatlarni hisoblab chiqadi. Bu umumiy daromadga nisbatan olinadi. Harajatlar uch qismga ajratiladi.

Har oyda takrorlanadigan joriy harajatlar: oziq-ovqat, turar joy haqi, transport, gigienaga sarflanadigan mablag'.

Aniq hisob-kitobsiz, taxminiy sarflanadigan (kitob xarid qilishga, gazeta-jurnalga) mablag'.

Uzoq muddat saqlanadigan buyumlar sotib olishga sarflanadigan mablag'.

Yillik umumiy daromaddan straxovaniega, oilaning katta a'zolari sarf qiladigan ba'zi harajatlarni chiqarib tashlaymiz. Harajatni rejalashtirishni kunda bo'ladigan harajatlarning aniq miqdorini belgilashdan boshlab kerak, shunda undan daromad uzoq muddat saqlanadigan buyumlar sotib olishga harajatlanadi

Kundalik harajatlar oilaning umumiy daromadiga hamda yashash usuliga

qarab belgilanadi. Bunda uy-roʻzgʻor ishlarini boshqaradigan ayolga ham koʻp narsa bogʻliq, shunday ayollar borki, hech qachon ovqatni aynimaydi, nonni isrof qilmaydi, hammayoq saramjon-sarishta, hech shoshib qolmaydi, roʻzgʻorida doim hamma narsa yetarli boʻladi. boshqa bir ayol buning mutlaqo teskarisi. Bu esa ayolning qizligida uyida olgan tarbiyasiga ham bogʻliq.

Baʼzi oilalar kayf-safoni, toʻkin-sochin dasturxon atrofida mehmon kutishni, sovgʻa-salom bilan mehmonga borishni boshqalarni sayohatni, yana baʼzilarni kutubxonalar uchun kitob yigʻishni sevadilar. Harajat ham shunga qarab boʻladi.

Ayrim bolalar ota-onalarining oylik daromadlari qancha ekanligini bilmagani uchun baʼzi qimmatbaho narsa olib berishni talab qilib turib oladi. oylik daromadni bilganda u bunday qilmasdi. Shuning uchun Makarenko bolani oila xoʻjaligini yuritish ishlaridan xabardor qilib turish kerakligini uqtirgan edi.

Agar oila yaxshi taʼminlangan boʻlsa, bu haqda bolaning oʻrtoqlariga maqtanishiga yoʻl qoʻymaslik kerak.

Oila oʻz ehtiyojlarini qiyinchilik bilan (maʼlum bir sabablarga koʻra) qolayotgan boʻlsa, shunday qilish kerakki, bola boshqalarga hasad bilan qaramasin. Bola mehnatsiz keladigan daromaddan koʻra, qiyinchilik bilan, mehnat bilan oila hayoti yaxshilanishidan faxrlansin.

Agar oilada pul mablagʻlari toʻgʻri sarflansa, bu oiladagi bola bosiq, tejankor, pulning qadrini bilandigan boʻlib ulgʻayadi.

Shunaq oilalar borki, oylik olishi bilan bolalarga shirinliklar, oʻyinchoqlar sovgʻa qilinadi-yu, keyin tang holga tushib qolishadi. Bunday oilalardagi bolalar pul va buyumlarning qadriga yetmaydi, borgan sari katta talablar qoʻya boshlaydi. Ota-ona qiyinchilik bilan boʻlsa-da bolaning xarxashasidan qutilish uchun aytgan narsasini olib beradi.

Bundan bolada boqimandalik kayfiyati, isrofgarchilik odati, xudbinlik paydo boʻladi. u haqiqiy yurt grajdani, mehnatkashi boʻla olmaydi.

Bundan bolaga umaman sovgʻa bermaslik kerak, degan maʼno chiqmaydi, sovgʻa bolaga katta xursandchilik baxsh etadi va sovgʻa kutadi! Puxta oʻylab qilingan sovgʻaning tarbiyaviy ahamiyati katta boʻladi.

Bolaning oila xo‘jaligi ishlarida qatnashishi o‘zining ortiqcha talablarini tiyishga, isrofgarchilikka qarshi kurashga o‘rgatadi. Bola 8-9 yoshga yetganda harajatlarni hisobga olgan holda oldindan pul berib turish mumkin. Bola bunga o‘rgangandan keyin uni muntazam ta‘minlab turish zarur.

Bolaning mehnati yoki o‘qishini hech qachon pul bilan rag‘batlantirmaslik kerak.

Oila byudjeti.

Oilaning ma‘lum muddat (oy, uch oy, yil) da kutadigan daromadlari va harajatlarining kitobi.

Oila byudjetining daromadi barcha oila a‘zolarining ish haqi, turli mukofotlar, nafaqa, stipendiya, pensiya, shaxsiy yordamchi xo‘jaliklaridan olinadigan foyda va boshqalar yig‘indisi hisoblanadi.

Oila byudjetining sarflanishi quyidagi yo‘nalishlarda bo‘lishini o‘rgangan edik:

Uy-joy harajatlari.

Oila uchun oziq-ovqatlar, kiyim-kechalar, transport harajatlari.

Ro‘zg‘or uchun jihozlar.

Oila miqyosidagi an‘anaviy tadbirlar o‘tkazish uchun sarf-harajatlar.

Oila qo‘shimcha daromad keltiruvchi xo‘jalikka qaratilgan sarf-harajatlar (em-xashak, kunjara, silos, don va boshqalar).

Oila uchun texnikaviy jihozlar.

Sanab o‘tilgan sarf-harajatlar katta a kichik, doimiy va takrorlanuvchi bo‘lishi mumkin.

Harajat turlari.

Uy-joy avtomobil, zamonaviy texnika an‘anaviy tadbirlar kabilarga sarflanadigan mablag‘ katta harajatlar hisoblanadi.

Turli uy-ro‘zg‘or anjomlari (bolg‘a, tesha, supurgi, changyutgich, qozon, idish-tovoq va boshqalar), ro‘zg‘origa oid, zarur kichik jihozlar, maydachuydalarga sarflangan mablag‘ kichik harajatlar deb ataladi. Oziq-ovqat mahsulotlari uchun, oilaga qo‘shimcha daromad keltiruvchi xo‘jalikka

yoʻnaltirilgan sarflar hamda kundalik ehtiyoj uchun ajratiladigan mablagʻlar doimiy harajatlar sanaladi.

Uy-hovli soliqlari, radio, telefon, gaz, suv, elektr kabilarga, oʻquv toʻlovlar, mavsumiy kiyim-kechaklar, oʻquv qurollari va boshqalarga sarflanadigan mablagʻlar takrorlanuvchi harajatlar deb yuritiladi.

Oila byudjetini toʻliq va toʻgʻri tushunishdan iqtisodning tub maʼnosini anglash, shuningdek «Iqtisod» qasrining sehrli kalitini topish boshlanadi. Gap shundaki, oila va uning aʼzolari ehtiyoji chegaralanmagan. Masalan: hamma oila hashamatli uy-joy, zamonaviy avtotransport, texnikaviy jihozlarga, eng yaxshi kiyim-kechak, sifatli oziq-ovqat, koʻrkam dala-hovli kabilarga ega boʻlishni istaydi. Ammo, oila byudjeti doimo chegaralangan.

Demak, chegaralangan imkoniyatdan samarali foydalangan holda chegaralanmagan ehtiyojni qondirish muammolarini yechish iqtisodiyotni keltirib chiqaradi.

Oila byudjetini sarflash yoʻnalishlari ehtiyoj turining ahamiyatiga qarab oʻzgaradi. Masalan, oila aʼzolarini avtomobil olishga boʻlgan ehtiyoji birinchi oʻringa qoʻyilsa, qolgan yoʻnalishlardagi sarf-harajatlar avtomobil sotib olish maqsadiga erishguncha qadar kamaytiriladi. Shuningdek, yuqoridagi yoʻnalishlarda koʻrsatilgan katta harajatlarga boʻlgan ehtiyoj maqsadga aylancha, qolgan yoʻnalishlari sarflanadigan mablagʻ oʻz-oʻzidan kamayadi.

Pul qadrini saqlash.

Oilada maʼlum maqsadda toʻplangan pul oʻz qadrini yoʻqotmasligi uchun u koʻchmas mulkka, oltin va qimmatbaho buyumlarga, shuningdek qimmatbaho qogʻozlarga aylantiriladi.

Milliy anʼanalarimizga koʻra ota-onalarimiz oʻz farzandlarini uy-joy bilan taʼminlashga katta eʼtibor berganlari koʻchmas mulkka boʻlgan ehtiyoj asosiy maqsadga aylanadi.

Oilani boshqarishda byudjetni oqilona va toʻgʻri rejalashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir oilada daromad va sarf-harajatlar doimiy hisobga olib borilsa rejalashtirish oddiylashadi. Olib boriladigan hisob-kitoblarga koʻra rejalash

varinatlari ham o'zgarib turadi.

3. Bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalash va uni amalga oshirishda topishmoq, maqol, ertaklardan foydalanish.

Bozor iqtisodiyoti oila tarbiyasida keng qo'llanib kelingan milliy qadriyat sifatidagi tajribalariga suyanishni ham taqozo etadi. Masalan, o'zbek oilalarida bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalab kelganlar, isrofgarchilikka yo'l qo'ymaganlar.

Ma'lumki, «iqtisod» so'zining ma'nosi keng bo'lib, chuqur mazmunga ega. Ko'p urindi bu so'z xalq ichida «tejamkorlik» so'zining sinonimi sifatida qo'llaniladi. Tejamkorlik haqida so'z ketganda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslikki tushunamiz.

«Iqtisod» tushunchasiga, mashhur o'zbek muayamini Abdulla Avloniy quyidagicha ta'rif beradi: «Iqtisod deb pul va mol kabi na'matlarning qadrini bilmakka aytilur.

Mol qadrini biluvchi kishilar o'rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o'rni kelganda, so'mni ayamas. Sahovatning ziddi bahillik o'ldig'i kabi iqtisodning ziddi isrovdur. Alloh. Taolo isrof qiluvchilarni suymas».

Ota-bobolarimizning o'z farzandlarini tejamkor bo'lishga undaganlarini xalq og'zaki ijodi misolida ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, tejamkorlik mavzui xalq maqollarida ham o'z aksini topgan. Zero, bu maqollar yuz yillar davomida avloddan-avlodga o'tib, xalqning dilida saqlanib kelgan.

Maqollar kishilarning tarixiy tajribasi sifatida ko'pgina sinovlardan o'tib shakllanadi va chuqur ma'no kasb etadi. Mana ularning ayrimlari: «Tejagan-birga birni qo'shar, tejamagan birini ham boy berar», «Pul topish uchun kuch-quvvat kerak, tejash uchun-fahmu-farosat», «O'zingnikini bir bor tejasang, xalqnikini ming bor teja», «Tejamligu rasomadlik-aka-uka, to'g'riligu halollik-opa-singil», «Tejamkor-olqish olar, isrofgar koyishga qolar» va hokazo.

Hattoki, ota-onalarimiz tejamkorlik ruhida tarbiyalash vazifasiga farzandlarining baxtli-saodatli bo'lishning bir sharti, axloqiy tarbiyaning bir

ko‘rinishi sifatida qaraganlar.

Bozor iqtisodiyotining maqsadi jamiyatning barcha a‘zolarini, jumladan, ota-onalarni, ularning farzandlarini amaliy hisob-kitobga va oqilona omilkorlikka o‘rgatishdan iborat. Zotan, pul ham shaxsni tarbiyalaydi. Uni mensimaslik ikki tomonlama xatolarni keltirib chiqarishi mumkin. Uning bir tomoni, bolani oilaning moddiy qiyinchiliklarini bilishni istamaslik odati paydo bo‘ladi va u tekinxo‘rlikka o‘rganadi. Ikkinchi tomoni, pulga xirs qo‘yish, ochko‘zlik, xudbinlik, xasislik kabi illatlarni keltirib chiqaradi.

Ma‘lumki, azaldan ota-onalarimiz bolalarni xo‘jalik ishlari bilan tanishtirib, oilaning kirim va chiqim ishlarini ularga o‘rgatib kelishgan. Shu tarzda, bolada oilaning moddiy ahvoli xasida tasavvur hosil bo‘lishiga e‘tibor berilgan.

Hozirgi zamonda butun dunyoda ko‘zga tashlayotgan oziq-ovqat, ichimlik suvi, foydali qazilmalar va shu kabi zaxiralarning kamayib borayotganligi, shuningdek, ahvoli sonining ortib ketayotganligi qator muammolarni keltirib chiqarayotganligi tejamkorlik, ishbilarmonlik, omilkorlik kabi qadriyatlarining umuminsoniy, umumbashariy ahamiyatini zarurligini ko‘rsatib bermoqda.

Demak, tejamkorlik ishbilarmonlikni bir ko‘rinishi sifatida qadriyat hisoblanib kelingan va u ma‘naviy-axloqiy mazmunga egadir. Bu tushunchani bola ongiga singdirib borish ota-onaning vazifasini bo‘lib, uni bajarish faqat shaxsiy ish bo‘lmasdan, balki ijtimoiy ahamiyatiga molik hodisadir. Chunki, bola o‘zida tejamkorlik tuyg‘usini shakllantira borib, faqat o‘z mehnatini va o‘zgalar mehnatini qadriga yetadigan bo‘ladi. Buni anglab yetish bolada o‘zi, ota-onasi va jamiyat yaratgan boyliklarni qadriga yetish, ularni asrab-avaylash ko‘nikmasi va malakasi paydo bo‘la boshlaydi.

Ota-onalar bolalarining kelajagini o‘ylab, ularni ilk yoshlaridan mehnatga solib chiniqtirib boradilar. To‘g‘ri tarbiyaning eng ta‘sirni, eng samarali usuli ham shu mehnatdir. Ota-onalar bolalarining mehnatiga hamma vaqt ham muhtoj bo‘lavermaydilar, lekin bolani yoshligidan ishga o‘rgatish, mehnatga ko‘niktirish zimmalaridagi burch ekanligidan shunday yo‘l tutadilar.

Ma‘lumki, har bir oilaning o‘z xo‘jaligi bo‘ladi va u o‘z xo‘jaligini sof, halol

mehnati bilan quradi: bu xo‘jalik daromadi oila a‘zolarining qandaydir doimiy fonda olib turishlari orqasidan emas, balki ish haqining oshuvi va oila harajatlaridan orttirib, tejab qolish tufayli ko‘payadi.

Bizdagi oila xo‘jaligi ro‘zg‘or uchun kerakli bo‘lgan buyumlardan, ashyo va jihozlardan iboratdir. Oila davlatmand bo‘lsa, bu hol oila a‘zolari yaxshi va baxtli kechirayotganini, iste‘mol buyumlarini ko‘proq kelayotganini, o‘z ehtiyojlarini ko‘proq xarid kelayotganini, o‘z ehtiyojlarini ko‘proq qanoatlantirayotganini bildiradi.

Har bir oila o‘z xo‘jaligini tuzatib olish yo‘li bilan turmushini yaxshilashga urinadi. Oilaning davlatmand bo‘lishi ko‘proq butun mamlakat erishgan muvaffaqiyatlarga uning iqtisodiyot va madaniyat sohasidagi yutuqlariga bog‘liq bo‘ladi. oilada bolalarni tejamkorlik ruhida tarbiyalashga qanchalik ko‘p e‘tibor berilsa, ular xalqqa ham, ota-onalariga ham o‘zlariga ham shuncha ko‘p foyda yetkazadilar.

Har bir bola oilaning tenghuquqli a‘zosidir. Demak, u oila xo‘jaligining ishtirokchisidir. Shu bilan birga, bolalarimizni faqat oila xo‘jaligini yuritishga qobiliyatli kishilar qilib tarbiyalabgina qolmay, shuningdek butun jamiyat xo‘jaligini ham tejab-tergan yuritadigan sadoqatli fuqarolar qilib tarbiya qilmog‘imiz lozim.

Barcha ota-onalar bunday tarbiya maqsadlari to‘g‘risida o‘zlarida ravshan tushuncha hosil qilib, bu bilan o‘z tarbiya yo‘sinlarini doimiy ishga solib va tekshirib borishlari zarur.

Ko‘pincha ota-onalar bolalarining hamma narsani muhayyo bo‘lishi, ya‘ni yaxshi yeb-ichishi, yaxshi kiyinishi, katta bo‘lganda uy-joyli bo‘lishi haqida o‘ylaydilar. Bularning hammasini farzandlariga cheksiz mehribonliklaridan va ularni behad sevganliklaridan qiladilar. Bolalarini deb o‘zlarining eng zarur ehtiyojlarini qondirishni ham chetga surib qo‘yyadilar, lekin buni bola esiga ham keltirmaydi va hatto sekin-asta o‘zini hammadan ortiq, mening istagim ota-onam uchun qonun, deb o‘ylashga odatlanadi.

Bu tarbiyaning noto‘g‘ri va zararli yo‘li bo‘lib, bundan ota-onalarning

o‘zlari ko‘proq zahmat chekadilar. Bizningcha, ota-onalar o‘z farzandlarini mehnatsevar va tejamkor qilib tarbiyalash uchun quyidagilarga amal qilishlari kerak.

Bola o‘z ota onasining qaerda ishlashini va nima ishlab chiqarishini, bu ishlab-chiqarishning butun jamiyat uchun qanday ahamiyati borligini bilishi kerak.

Umuman, bola ota-onasi ishlab, topib keltiradigan daromadning katta va foydali ijtimoiy mehnat evaziga olinadigan ish haqi ekanini mumkin qadar ertaroq yaxshi tushunishi lozim.

bolani oila byudjeti bilan mumkin qadar ertaroq tanishtirish lozim. u otasi va onasining qancha maosh olishini bilishi kerak. Bola ota yoki onasining nimaga muhtoj ekanligini, bu muhtojlikning qanchalik zarurligini bilishi zarur, u oilaning boshqa a‘zolari ehtiyojini yaxshiroq qondirish uchun o‘zining ba‘zi ehtiyojlaridan vaqtincha kechishga odatlanishi kerak. Oilaning umumiy ehtiyojiga doir masalalarini muhokama qilishga bolani ko‘proq jalb qilish lozim.

Agar oilaning moddiy sharoiti juda yaxshi bo‘lsa, bolaning o‘z tengdoshlari oldida bunday yaxshi sharoit bilan g‘ururlanish va maqtanishga odatlantirmaslik kerak. Bola oilaning boyligidan o‘zgaralar oldida gerdayishga hech qanday asos yo‘qligini tushunish zarur.

Ota-onalar bolalarining halol, rostgo‘y va sofdillikka odatlanib borishlarini diqqat bilan kuzatib borishlari kerak. Ular hech narsani boladan atayin yashirmasliklari va shu bilan birga uning ko‘z o‘ngida yotgan bo‘lsa ham, so‘roqsiz olmaslikka o‘rgatishlari zarur. Havas keltiradigan har xil narsalarni atayin bolaning ko‘z o‘ngicha qo‘yib, uni ana shu narsalarga beparvolik bilan, suhlik qilmay qarashga o‘rgatish lozim.

Oilada tejaskorlik va xtiyotkorlik tarbiyasini to‘g‘ri tashkil etib eskirib qolgan narsalarni yaxshilab ta‘mir qilib, yangisini sotib olish vaqtini cho‘zish va shu yo‘l bilan ota-onalar yoki oilaning boshqa a‘zolari topgan pulning ma‘lum qismini tejab qolish bolani juda kichik yoshligidan boshlab xo‘jaligini yaxshi yuritmoqchi bo‘lgan kishi ro‘zg‘orda qaysi narsaning eskira boshlanganini avvalroq payqashi, ro‘zg‘or buyumlarining juda eskirib qolishiga yo‘l qo‘ymasligi,

ularni o'z vaqtida tuzattirish, bozorda yoki do'konda tasodifan ko'rib qolgan narsasini sotib olavermay, balki haqiqatdan kerak bo'lgan narsani sotib olishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarga ham shu odatni singdirib borish kerak.

Bola faqat o'z xonadonidagi buyumlarinigina ehtiyot qilib qolmay, balki boshqa kishilarning buyumlarini ayniqsa, ko'pchilik foydalanadigan buyumlarni ham ehtiyot qiladigan bo'lishi lozim.

Tejab-tergab ish ko'rish odatlarini bolada mumkin qadar ertaroq tarbiyalamoq kerak. Odat mashq qilish bilan hosil bo'ladi. shu yo'l bilan bolada buyumlarni tejab-tergab turish istagini doimo rag'batlantirib turish kerak.

Pulni tejab-tergan sarflash ayniqsa muhimdir. bunday harajatlarning ro'yxati bolaning yoshiga va oilaning qurbiga qarab turlicha bo'lishi mumkin. Deylik, 10 yashar bola uchun taxminan quyidagicha ro'yxat tuzsa bo'ladi: daftar, kitob sotib olish, yo'l kira, butun oila uchun non, sut, saryog', sovun sotib olish, uning o'zi va ukasiga ruchka olish... bola katta bo'lgan sari, bunday harajatlar ro'yxati ancha ma'suliyatliroq va murakkabroq bo'la borishi lozim.

Oilada ota-onalar o'z farzandlarining mehnatsevar, tejamkor va ehtiyotkor kishilar bo'lib yetishishlarida o'zlari namuna bo'lishlari kerak. Bu tarbiya ishlari uchun juda muhim omillardan sanaladi.

XULOSA

Biz mavzuni o'rganishda oila byudjeti va xo'jaligi, uni rejalashtirish, ota-ona, bolalar o'rtasida ishlarning taqsimlanishi va oilaning iqtisodiy manbai xususida fikr yuritilib, tarbiyalanuvchilarda oila byudjetining daromadi va harajati, oila xo'jaligini boshqarish kabi tushunchalar shakllantiriladi.

Har bir ota-ona bolaga tarbiya berish borasida o'zining pedagogik madaniyatini yuksaltirib borib, bu juda mas'uliyatli ishga qat'iyat va ijodkorlik bilan yondoshishi zarur.

O'zbek oilalarining bolalar tarbiyasi uchun imkoniyat doiralari ancha keng bo'lib, ko'plab oilalarimiz moddiy jihatdan yaxshi ta'minlangan. Ota-onaning eng kamida o'rta ma'lumotli. Bunday holatlar ota-onalarning pedagogika, psixologiya sohasidagi bilimlar bilan qurollanishiga va maktab bilan hamkorlikda bolalar tarbiyasini yaxshilash imkoniyatlarini yaratadi.

Ota-onalarning bilim saviyasi, umumiy-tarbiyaga oid-madaniyati, ijtimoiy intilishlari va talablari, bolalar tarbiyasiga nisbatan turlicha munosabatlari, shakllangan hayotiy tajribalari, tarbiya va ijtimoiy taraqqiyot natijasida hosil qilgan ishonch va e'tiqodlari, oiladagi o'ziga xoslik bolalar tarbiyasiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab o'zbek qishloq oilalarida ma'lum darajada (bolalar tarbiyasi yuzasidan jamoatchilik yordami mavjudligiga qaramasdan tarbiyaviy kuchlarning bir butunligiga erishilmagan, o'zaro hamkorlikni qanday tashkil etish mumkinligi haqida ma'lumot yetarli emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. «O‘zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori» – Toshkent: Sharq, 1997-65 b.
2. Karimov I.A. «O‘zbekiston kelajagi buyuk davlat». Toshkent: O‘zbekiston 1992-62 b.
3. Karimov I.A. «Yangi uyni qurmay turib, eskisii buzhang» – Toshkent: O‘zbekiston 1993. – 24 b.
4. Karimov I.A. «Ozod va obod Vatan, erkin va faravon hayot-pirovard maqsadimiz». 8-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2000.
5. «Axloq-odobga oid hadis namunalari». – Toshkent: Fan, 1990, – 72 b.
6. A.Avloniy. «Turkiy Guliston yoxud axloq» (nashrga tayyorlovchi Xoliqov L.) –Toshkent: O‘qituvchi, 1992. 160 b.
7. Jo‘raev A.J. Tarbiyaviy darslarni o‘tish. T.: “O‘qituvchi”, 1994.
8. Inomova K.M. «Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi» –Toshkent: Fan, 1999, – 151 b.
9. Mavlonova R., To‘raeva O., Holiqberdiev K. Pedagogika.
10. Munavvarov A.K. «Oila pedagogikasi». – T.: O‘qituvchi, 1994, – 112 b.
11. Musurmonova O. «Oila ma’naviyat-milliy g‘urur». – Toshkent: O‘qituvchi. 1999, – 200 b.
12. Ochil S. Mustaqillik va tarbiya masalalari. T.: “O‘zbekiston”, 1995.
13. Safo Ochil. Mustaqillik ma’naviyati va tarbiya asoslari. T.: “O‘qituvchi”, 1995.
14. Solixo‘jaeva S.S. Bolalar va o‘smirlar gigenasi. T.: “Ibn Sino”, 1991.
15. Uzoqov X., G‘ozieva E., Tojiev A. Oila etikasi va psixologiyasi. T.: “O‘qituvchi”. 1992.
16. Farobiy A.N. Fozil odamlar shahri. T.: A.Qodiriy, 1993.
17. Frolov P.T. Yosh direktor maktabi. T.: “O‘qituvchi”, 1991.
18. Hasanboeva O. Tarbiyaviy ishlar metodikasi.
Hasanboeva O. Uzaytirilgan guruhlariga tarbiyaviy ishlar. T.: “O‘qituvchi”, 1994.